

Lito gimimas

1922 m. rugsėjo 10 d. laikinieji litų banknotai

1920 m. gegužės 15 d. Kaune sušauktas Steigiamasis Seimas, kuris išrinko laikinuoju (ir antruoju) Lietuvos prezidentu didžiausios – krikščionių demokratų – frakcijos pirmininką Aleksandrą Stulginskį. Svarbiausi Steigiamajam Seimui keliami reikalavimai buvo: priimti pagrindinį valstybės įstatymą – Lietuvos Konstituciją, priimti Žemės reformos įstatymą, taip pat įstatymus, reikalingus sukurti ir įvesti Lietuvos Respublikos valiutą.

1922 m. antrojoje pusėje Vokietija didino ostmarkių emisiją, jų infliacija tapo nebesustabdoma, todėl krito pasitikėjimas auksiniais ir smuko gyventojų perkamoji galia. Lietuvos Respublika, nors ir vėluodama, nutarė atsisakyti svetimų pinigų ir įsivesti savus. Prof. Vlodo Jurgučio nuomone, šiuo klausimu derėjo rūpintis jau 1921 m., nes 1920 m. liepos 12 d. taikos sutartimi gavus iš Sovietų Rusijos 3 milijonus aukso rublių (2,256 tonų) – kaip kompensaciją už Raudonosios armijos padarytus karo nuostolius – buvo galima iš dalies padengti savus pinigus ne tik materialinėmis vertybėmis, bet ir auksu. Turėta ir valiutos atsargų (dolerių), gautų iš JAV gyvenančių tautiečių.

Ostmarkių kursas JAV doleriais (sausio 1 d.)		Ostmarkių kursas JAV doleriais (1922 m. pirmą mėnesio dieną)	
1916 m.	5,28	sausis	184,00
1917 m.	5,53	vasaris	204,00
1918 m.	5,09	kovas	230,00
1919 m.	8,00	balandis	298,00
1920 m.	48,43	gegužė	282,00
1921 m.	73,37	birželis	272,50
1922 m.	184,00	liepa	402,00
		rugpjūtis	644,00
		rugsėjis	1300,00
		spalis	1650,00
		lapkritis	4550,00
		gruodis	7650,00

Rengiant valstybės pinigų įstatymą pirmiausia iškilo Lietuvos piniginio vieneto vertės auksu nustatymo ir pavadinimo klausimai, kuriuos apsvaistyti buvo pavesta Seimo ekonominei komisijai. Jai vadovavo Juozas Vailokaitis, sekretorius buvo Vaclovas Vaidotas. Gana greitai buvo sutarta, kad lietuviškas piniginis vienetas turėtų būti susietas su JAV doleriu ir turėtų atitikti jo dešimtadalį (1:10), tad būsimas piniginis vienetas prilygtų 0,150462 g aukso.

Didelės diskusijos kilo dėl pinigų pavadinimo. Ekonominė komisija pateikė nemažai siūlymų:

auksinas, muštinis, doleris, krona, frankas, grašis, lyra, lietas, vytis ir kitų įmantrių pavadinimų. Vėliau 1955 m. Kanadoje gyvenęs Vaclovas Vaidotas prisimins, kad nei vienas siūlytų pavadinimų jam nepatiko. Todėl kilo mintis susieti pavadinimą su Lietuvos vardu: daugeliu svetimų tautų kalbų mūsų valstybės pavadinimas prasideda skiemeniu „lit“, tad pridėjus lietuvišką galūnę išėjo „litas“. *Kaip gražiai skamba!* Šį siūlymą Vaidotas pateikė Komisijai balsuoti, tačiau pirmajame balsavime pralaimėjo auksinui, kurį siūlė Komisijos narys Juozas Akmenskis. Vaidotas „atliko“ kuluaruose agitaciją ir gavo Komisijos pirmininko Juozo Vailokaičio bei nario Vincento Mieleškos pritarimą, tad antrajame balsavime „litas“ laimėjo. Lito klausimą svarstant Steigiamojo Seimo plenumo, nutarimo santykis buvo 32:16. Kadangi litas išvestas iš dolerio, kurio šimtoji dalis yra centas, Vaidotui nebuvo sunku įtikinti Komisiją smulkiają (šimtąją) lito dalį pavadinti centu.

1922 m. rugpjūčio 9 d. Steigiamasis Seimas priėmė *Piniginio vieneto įstatymą*, kuriame paskelbtas auksu padengtos valiutos – litų ir centų – įvedimas.

Piniginio vieneto įstatymas

1 §. Lietuvos Respublikos pinigų sistema paremta auksu. Piniginis vienetas yra litas. Litas turi 0,150462 g gryno aukso. Litą sudaro 100 centų.

2 §. Lietuvos piniginio vieneto įvedimo dieną skelbia Finansų, prekybos ir pramonės ministras.

3 §. Einamieji apyvartoje Lietuvoje mokamieji ženklai – ostmarkės (auksinai), ostrubliai, taip pat kursuojančios Lietuvoje Vokiečių valstybės markės keičiami į litus per 3 mėnesius nuo piniginio vieneto įvedimo dienos Finansų, prekybos ir pramonės ministro kiekvieną savaitę ar dažniau nustatomu kursu.

5 §. Šį įstatymą vykdo Finansų, prekybos ir pramonės ministras.

Laikiniai einantis prezidento pareigas Aleksandras Stulginskis *Piniginio vieneto įstatymą* pasirašė 1922 m. rugpjūčio 22 dieną. Pirmųjų litų projektavimo ir gamybos darbus skubos tvarka vykdė Finansų, pramonės ir prekybos ministerija (Lietuvos bankas dar nebuvo įsteigtas), vadovaujama ministro Vytauto Petrulio, ir jau 1922 m. rugsėjo 25 d. jo įsakymu paskelbta, kad „nuo 1922 m. spalio mėn. 1 dienos įvedamas naujas piniginis vienetas – litas“. (Ostmarkių keitimas į litus prasidėjo spalio 2 d., nes spalio 1-oji buvo sekmadienis.) Finansų, prekybos ir pramonės ministro Vytauto Petrulio 1922 d. spalio 1 d. paskelbtas ostmarkių keitimo į litus kursas – vienas litas už 175 auksinus (ostmarkes).

Pirmieji (laikinieji) Lietuvos Respublikos banknotai pagal 1922 m. rugpjūčio 1 d. sutartį pagaminti Berlyne, Oto Elsnerio (Otto Elsner) spaustuvėje, vos per tris savaites! Jų projektai padaryti spaustuviniu būdu iš turimų ornamentų, jie papildyti lietuviškais tekstais, Lietuvos herbu *Vyčiu* bei žodžiais ir skaičiais nurodytais nominalais. Nedidelio formato, atspausdinti ant paprasto popieriaus, be vandenženklių. Nominalai 1, 5, 10, 20, 50 centų, 1 ir 5 litai (26 pav). Litų banknotuose raudonai atspausdinta serijos raidė ir bank-noto numeris, ant centų nurodyta tik serijos raidė. Visuose banknotuose nurodyta, kad tai „Lietuvos banko laikinasis banknotas“ bei įspėjimas, kad „Perdirbimas įstatymu baudžiamas“. Matyt, tai buvo vienintelė apsauga nuo padirbimo... Visi banknotai pažymėti 1922 m. rugsėjo 10 d. data ir trimis faksimilniais parašais: Vytautas Petrulis – Lietuvos prekybos ir pramonės ministras, Juozas Dulskis – Finansų departamento direktorius, Ipolitas Jazdauskas – Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijos vyriausiasis inspektorius. Laikiniųjų litų dizainą sukūrė dailininkas Adomas Varnas.

Ostmarkes pakeisti į litus pavesta Lietuvos bankui. Seimo priimtame 1922 m. rugpjūčio 11 d. įstatyme teigiama, kad pagrindinė banko paskirtis – „reguluoti pinigų apyvartą Lietuvoje,

lengvinti pinigų išmokėjimus krašte ir užsienyje, įgyvendinti pastovią bei patvarią pinigų sistemą Lietuvos Respublikoje ir skatinti žemės ūkio, pramonės ir prekybos augimą“. Lietuvos banko steigėja yra Lietuvos vyriausybė. Lietuvos bankas įsteigtas kaip privati akcinė bendrovė su 12 milijonų litų (120 tūkstančių vardinių akcijų po 100 litų) įstatiniu kapitalu, o banko akcininkais gali būti Lietuvos valstybė, savivaldybės, bendrovės, draugijos ir atskiri asmenys. Jo būstinė yra Lietuvos sostinėje. Banko įstatymo 11 paragrafe teigiama, kad Lietuvos bankui suteikiama išimtinė teisė 20 metų nuo jo įsteigimo dienos leisti banknotus.

Įstatyme taip pat nurodyta, kad ne mažiau kaip 1/3 apyvartoje esančios bank-notų sumos turi būti padengta auksu. Lietuvos banko banknotai yra teisėti valstybės mokamieji ženklai, apyvartoje priimami lygiai su aukso pinigais. Banko valdytoją skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Ministrų kabineto teikimu.

Kadangi valstybė turėjo 80 proc. Lietuvos banko akcijų, akcininkų susirinkime sprendžiamąjį balsą turėjo valstybei atstovaujantis finansų ministras. Suformuota Lietuvos banko administracija įsikūrė K. Donelaičio ir Maironio gatvių kampinio triaukščio (Finansų ministerijos rūmų) pirmajame aukšte.

Dalis gyventojų, veikiami gandų apie greitą lito kritimą, apie galimą caro valdžios ir rublių sugrįžimą, apie Vokietijos markės atsigavimą (tokius gandus skleidė suinteresuoti valiutiniai spekuliantai), litus sutiko su nepasitikėjimu ir neskubėjo keisti rublių ar markių. Tačiau litų įvedimą parėmė stambiausi Lietuvos kapitalistai broliai Vailokaičiai¹ – šis gestas turėjo įtakos pasitikėjimui naujais pinigais. Be to, Finansų, prekybos ir pramonės ministerija spalio 12 d. *Vyriausybės žiniose* paskelbė litų keitimo tvarką, kurioje buvo nurodyta, kad nuo spalio 15 d. visose valdžios įstaigose visi mokėjimai priimami tik litais, o auksinai (ostrubliai ir ostmarkės) visose Valstybės įždinėse ir bankuose keičiami į litus pagal dienos kursą.

Litų įvedimo dieną (spalio 1 d.) auksinų (ostmarkių) keitimo į litus kursas buvo vienas litas už 175 auksinus, tad galima numanyti, kiek daug prarado gyventojai, nepasitikėję litu, jo stabilumu ir vis dar neišsikeitę vokiškos valiutos į litus.

Iliustracijos:

1_1

Lietuvos bankas Kaune, kur 1922 m. spalio 2 d. iškeisti pirmieji litai

1_2

Lietuvos banko aplinkraštis visoms įždinėms dėl užsienio valiutų supirkimo tarifų (1922 m. lapkričio 18 d.). Pasirašė Lietuvos banko valdybos nariai Juozas Paknys (1883–1948) ir Pijus Grajauskas (1890–1947); (Lietuvos centrinis valstybės archyvas)

¹ Broliai Jonas Vailokaitis (1886–1944) ir Juozas Vailokaitis (1880–1953) buvo finansininkai, pramonininkai. 1912 m. įkūrė Brolių Vailokaičių bendrovę, kuri supirkdavo dvarus, ir žemę dalimis išsimokėtinai parduodavo lietuvių valstiečiams. 1919 m. įsteigė Ūkio banką, buvo kitų bendrovių steigėjai ir savininkai (*Metalas, Medus, Linas, Palemonas, Maistas, Eksimportas, Urmas*). Jonas 1920 05–1922 03 buvo Steigiamojo Seimo atstovas nuo Lietuvos ūkininkų sąjungos, Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkas. Juozas – 1920–1922 m. Steigiamojo Seimo Ekonominės komisijos pirmininkas, 1922–1923 m. I Seimo, 1923–1926 – II Seimo atstovas.